

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

04

ΚΕΙΜΕΝΑ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή

Προστασία δεδομένων σε περίοδο πανδημίας

Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή

(Εισήγηση σε εκδήλωση του Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής
την Τετάρτη, 10 Ιουνίου 2020)

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η κ. **Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή** είναι Επίκουρος Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου, Δ.Ν. (Humboldt), Μ.Ρ.Η. (Harvard), Μ.Δ.Ε. (Ε.Κ.Π.Α.)

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΚΕΜΕΝΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής παρουσιάζει μια νέα εκδοτική προσπάθεια, τα "Κείμενα Εργασίας", τα οποία θα φιλοξενούν την ανάλυση ειδικών σε συγκεκριμένα θέματα. Το τέταρτο κείμενο εργασίας ασχολείται με τη προστασία δεδομένων σε περίοδο πανδημίας. Η ψηφιακή εποχή δημιουργεί νέες ευκαιρίες, αλλά ταυτόχρονα και νέους κινδύνους για τον σύγχρονο άνθρωπο. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται το ατομικό δικαίωμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, το οποίο δεν αποσκοπεί στο να αποτελέσει ανάχωμα την εξέλιξη της τεχνολογίας, αλλά στο να δημιουργήσει ένα ασφαλές θεσμικό περιβάλλον για τον σεβασμό της πληροφοριακής αυτοδιάθεσης του προσώπου. Στην εποχή της πανδημίας, η επέκταση της εξ αποστάσεως επικοινωνίας δημιούργησε νέες ευκαιρίες αλλά και νέους προβληματισμούς.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Το Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής είναι επιστημονική μη κερδοσκοπική εταιρεία. Ιδρύθηκε στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 1998. Αποστολή του είναι η μελέτη πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών θεμάτων και η διατύπωση προτάσεων πολιτικής με γνώμονα την ενδυνάμωση της δημοκρατίας και την ισόρροπη ανάπτυξη κράτους, αγορών και κοινωνίας, τη χρηστή διακυβέρνηση και την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το έργο του Ινστιτούτου Δημοκρατίας περιλαμβάνει ερευνητικά προγράμματα, εκδόσεις, εκδηλώσεις, εκπαίδευση και επιμόρφωση για ένα ευρύ φάσμα θεμάτων: κράτος και κοινωνία, οικονομία και ανάπτυξη, εκπαίδευση, επιστήμη και πολιτισμός, διεθνής πολιτική και ασφάλεια, πολιτική και ιδεολογία.

© Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, 2020

Πειραιώς 62, 183 46 Μοσχάτο | Τηλ: 210 94 44 303 | idkaramanlis.gr / [@idkaramanlis](https://www.instagram.com/idkaramanlis)

I. Εισαγωγή

Οι καταστάσεις έκτακτης ανάγκης επιτάχυναν τις ιστορικές εξελίξεις επιφέροντας την άμεση λήψη και νομιμοποίηση αποφάσεων που υπό συνθήκες κανονικότητας θα προϋπέθεταν μακροχρόνιες διαβουλεύσεις και σύνθετες σταθμίσεις.¹ Μεταξύ των διλημμάτων ετέθη πολλαπλώς το ζήτημα ανάμεσα στο δημόσιο συμφέρον της δημόσιας υγείας και την προστασία προσωπικών δεδομένων. Η προβληματική αυτή ομολογουμένως προκάλεσε ζωνρό διάλογο, αμηχανία, αλλά και σιωπή. Ενδεχομένως σοφός είναι αυτός που τώρα σιωπά και όχι ομιλεί. «Μή ζητεί προῦ καιροῦ τὰ τοῦ καιροῦ ἵνα μὴ ζημιωθῆς τὰ τοῦ καιροῦ ἐν τῷ καιρῷ». Παρά την όποια αιωρούμενη αβεβαιότητα που προκαλεί το ζήτημα, θα επιχειρηθεί στο πλαίσιο της παρούσης εισηγήσεως η ανάλυση της σχετικής προβληματικής.

II. Το νομικό οπλοστάσιο

Το ασφαλές νομικό οπλοστάσιο για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων συγκρούσεων του δικαιώματος προστασίας δεδομένων με άλλα δικαιώματα είναι ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων 679/2016/ΕΕ (εφεξής: ΓΚΠΔ). Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να στηρίζεται σε μια από τις νόμιμες βάσεις επεξεργασίας που ορίζονται στο άρθρο 5 και 6 ΓΚΠΔ. Οι αρχές αυτές συνοψίζονται στην αρχή της νομιμότητας (τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να αποκτηθούν με *νόμιμο και θεμιτό* τρόπο), της διαφάνειας (το υποκείμενο των δεδομένων πρέπει να γνωρίζει αν και ποια προσωπικά δεδομένα τηρούνται για αυτό), της ελαχιστοποίησης των δεδομένων (τα προσωπικά δεδομένα πρέπει να είναι *κατάλληλα, σχετικά και όχι περισσότερα* απ' ό,τι επιβάλλει ο σκοπός που δικαιολογεί την επεξεργασία τους και εν προκειμένω η πρόληψη της νόσου),² του σκοπού της επεξεργασίας (τα προσωπικά δεδομένα υποβάλλονται σε επεξεργασία και τηρούνται με *νόμιμο και θεμιτό* τρόπο μόνο για περιορισμένους, σαφώς προσδιορισμένους και νόμιμους *σκοπούς, δηλαδή την καταπολέμηση των συνεπειών και την πρόληψη της διαδόσεως του κορωνοϊού*),³ του χρονικού περιορισμού (τα

---

¹ Βλ. *Ξενοφώντα Κοντιάδη*, Πανδημία, βιοπολιτική και δικαιώματα- Ο κόσμος μετά τον Covid-19, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2020, σ. 118.

² Βλ. *Λίλιαν Μήτρου*, Τα προσωπικά δεδομένα την εποχή του Κορωνοϊού, Syntagma Watch, 16.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

³ Βλ. *Λίλιαν Μήτρου*, όπ. ανωτ. (υποσ. 2).

προσωπικά δεδομένα δεν μπορεί να τηρούνται περισσότερο από τον αναγκαίο χρόνο), της ακρίβειας (πρέπει να είναι *ακριβή* και να *ενημερώνονται* τακτικά, π.χ. να καταγραφεί ότι κάποιος θεραπεύθηκε), της ακεραιότητας (λήψη κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων *ασφαλείας*, προκειμένου να αποφεύγονται μη εξουσιοδοτημένες προσβάσεις, αλλαγές, διαρροές προσωπικών δεδομένων και τυχαία απώλεια, καταστροφή φθορά αυτών).

Από τις ανωτέρω αρχές επεξεργασίας σε συνδυασμό πάντοτε με την ανάγκη εκπονήσεως μελέτης εκτιμήσεως επιπτώσεων για τα δικαιώματα του πολίτη, η οποία προβλέπεται στα άρθρα 35 επ. ΓΚΠΔ, συνάγεται ότι η προστασία προσωπικών δεδομένων μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά με άλλα συγκρουόμενα αγαθά, ακόμα και σε περιόδους κρίσεως.

III. Οι ανακλύπτουσες συγκρούσεις

A. Ιχνηλάτηση

Η επιτήρηση έλαβε πολλές διαστάσεις. Η διαρκής παρακολούθηση στους δημόσιους χώρους αλλοιώνει την έννοια του δημοσίου χώρου και περιορίζει ασφυκτικά τα ατομικά δικαιώματα, αλλά και τα δικαιώματα συλλογικής δράσεως και συμμετοχής στους δημοκρατικούς θεσμούς.⁴

Σχεδιάζονται πολλές εφαρμογές ψηφιακής ιχνηλατήσεως των επαφών μας και ειδοποίησής μας σε περίπτωση συγχρωτισμού μας με κρούσμα. Ο τρόπος λειτουργίας τέτοιων εφαρμογών ποικίλλει: από υποχρεωτικός σε ολοκληρωτικά καθεστάτα έως *προαιρετικός*, από τη δημιουργία μιας κεντρικής βάσεως δεδομένων έως την αποκέντρωση της πληροφορίας, από ανωνυμοποιημένα μέχρι ψευδωνυμοποιημένα ή επώνυμα δεδομένα.⁵ Αναμφίβολα, ο σκοπός είναι η εποπτεία της νόσου. Ένας τέτοιος σκοπός, πάντως, μπορεί να λειτουργήσει μόνο συμπληρωματικά με συμβατικές μεθόδους ιχνηλατήσεως, υπό την αίρεση ότι είναι ένα αποτελεσματικό μέτρο. Πρέπει να επαγρυπνούμε για τον έλεγχο των δεδομένων από το άτομο και τη διατήρηση του προσωρινού τους χαρακτήρα. Ο Σπύρος Βλαχόπουλος στο πρόσφατο βιβλίο του για τον συνταγματικό μιθριδατισμό κάνει λόγο για προσβολή της ανθρώπινης αξίας, με τον κίνδυνο στιγματισμού περιθωριοποίησεως ευρύτατων κατηγοριών ασθενών. Μιλάει για κερκόπορτα μαζικών και ακουσίων παρακολουθήσεων μέσω των έξυπνων συσκευών.⁶ Τονίζει ότι η συναίνεση δεν είναι ελεύθερη όταν τίθεται το ζήτημα της επιλογής ανάμεσα στην

⁴ Βλ. *Ξενοφώντα Κοντιάδη*, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 1), σ. 135.

⁵ Βλ. *Φερενίκης Παναγοπούλου*, Η πανδημία ως βιοηθική πρόκληση, Το Βήμα, 10.5.2020, διαθέσιμο σε: https://www.tovima.gr/printed_post/h-pandimia-os-vioithiki-proklisi/, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

⁶ Βλ. *Σπύρου Βλαχόπουλου*, *Συνταγματικός Μιθριδατισμός*, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα 2020, σ. 50.

παρακολούθηση και τον εγκλεισμό.⁷ Ο Ξενοφών Κοντιάδης, αντιστοίχως, στο βιβλίο «Πανδημία, βιοπολιτική και δικαιώματα» κάνει λόγο για ένα Πανόπτικον, κατά το πρότυπο του Τζέρεμι Μπένθαμ, από το οποίο δεν υπάρχει δυνατότητα αποδράσεως, αφού δεν υπάρχει εξωτερικός κόσμος.⁸

B. Πρόσβαση στην πληροφορία

Ένα άλλο ζητούμενο σχετίζεται με την πρόσβαση στην πληροφορία. Πρόκειται για συνταγματικώς κατοχυρωμένο δικαίωμα ισότιμο με την προστασία δεδομένων. Εν τοις πράγμασι, είναι δύο φίλοι που λανθασμένα εκλαμβάνονται ως εχθροί.⁹ Εάν, όμως, όλα τα δεδομένα είναι αίολα, πώς μπορεί να ενημερωθεί υπεύθυνα εν τέλει το κοινό; Η πανδημία μετατράπηκε σε «πληροφοριοδημία». Έχουμε επίγνωση του γεγονότος ότι στηριζόμαστε σε τεκμηριωμένες επιστημονικώς μελέτες, αποδεχόμενοι, όμως, τον δυναμικό τους χαρακτήρα. Τα πάντα ρει της επιστημονικής αληθείας μηδέ εξαιρουμένης.¹⁰

Γ. Ο ευάλωτος χώρος της εργασίας

Η πανδημία έθεσε επί τάπητος πληθώρα ζητημάτων στο χώρο της εργασίας.

1. Συλλογή προσωπικών δεδομένων από τον εργοδότη

Η ευρεία έξαρση της νόσου σε συνδυασμό με την επιτακτική ανάγκη λήψεως δραστικών μέτρων για την αναχαίτιση της διασποράς της οδήγησε στο κλείσιμο πλείστων εργασιακών χώρων, π.χ. εστιατορίων, κομμωτηρίων, γυμναστηρίων, αλλά και την προώθηση της τηλεργασίας. Ωστόσο, η δυνατότητα τηλεργασίας δεν υφίσταται σε όλες τις περιπτώσεις: εργαζόμενοι σε νοσοκομεία και λοιπά κέντρα υγείας, στα καταστήματα τροφίμων, σε τράπεζες, δημόσιες υπηρεσίες που παραμένουν ανοικτές, στα ΜΜΕ, υπηρεσίες ηλεκτρονικού εμπορίου με παράδοση κατ' οίκον, υπηρεσίες εστίασεως κ.ο.κ. εργάζονται με φυσική παρουσία και επί το πλείστον σε συγχρωτισμό με άλλα άτομα (συνεργάτες και πελάτες). Σε αυτές τις περιπτώσεις ο κίνδυνος μεταδόσεως του ιού αυξάνεται σημαντικά, με αποτέλεσμα να είναι απαραίτητη η λήψη μέτρων, προκειμένου να εντοπιστούν τυχόν κρούσματα και συνακόλουθα να αναχαιτιστεί τυχόν εξάπλωση της νόσου.

---

⁷ Βλ. *Σπίρου Βλαχόπουλου*, όπ. ανωτ. (υποσ. 6), σ. 51.

⁸ Βλ. *Ξενοφώντα Κοντιάδη*, όπ. ανωτ. (υποσ. 1), σ. 115.

⁹ Βλ. *Σπίρου Βλαχόπουλου*, Πρόσβαση στα δημόσια έγγραφα, σε: Λεωνίδα Κοτσαλή/Κωνσταντίνο Μενουδάκο (επιμ.), Γενικός Κανονισμός για την Προστασία των Δεδομένων, Νομική διάσταση και πρακτική εφαρμογή, σ. 39 επ. (59).

¹⁰ Βλ. *Φερενίκης Παναγοπούλου*, Η πανδημία ως βιοηθική πρόκληση, Το Βήμα, 10.5.2020, διαθέσιμο σε: https://www.tovima.gr/printed_post/h-pandimia-os-vioithiki-proklisi/.

Σημειώνεται ότι ο εργοδότης έχει, κατά την εργατική νομοθεσία (βλ. ειδικότερα κυρίως τα άρθρα 42, 45 και 49 του ν. 3850/2010), υποχρέωση να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα, ώστε να διασφαλιστεί η υγεία και η ασφάλεια των εργαζομένων, ενώ οι εργαζόμενοι οφείλουν να συμμορφώνονται με αυτά. Σε αυτό το πλαίσιο, οι εργοδότες νομιμοποιούνται να επεξεργάζονται και δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των εργαζομένων που αναφέρονται στην κατάσταση της υγείας τους, εφόσον φυσικά συμμορφώνονται στις διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας περί προστασίας προσωπικών δεδομένων, κυρίως του ΓΚΠΔ, όπως τονίζεται και στις Κατευθυντήριες Γραμμές της ελληνικής Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (εφεξής: ΑΠΔΠΧ) της 18^{ης} Μαρτίου του 2020.¹¹ Βέβαια, εν μέσω της πανδημίας του ταχέως και ευκόλως μεταδιδόμενου κορωνοϊού, προκύπτει το ακανθώδες ζήτημα των *ορίων* της δυνατότητας των εργοδοτών να συλλέγουν και να επεξεργάζονται δεδομένα υγείας των εργαζομένων, αλλά και συνεργατών (προμηθευτών, πελατών, επισκεπτών κ.λπ.).

Ερώτημα ανακύπτει αν θα μπορούσε να προβλεφθεί συστηματική θερμομέτρηση και καταγραφή των αποτελεσμάτων αυτής ή η εγκατάσταση θερμικής κάμερας στις εισόδους των καταστημάτων. Περαιτέρω, θα μπορούσε ο εργοδότης να αναζητεί πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση της υγείας των μελών της οικογένειας του εργαζομένου ή ακόμα και σχετικά με τις μετακινήσεις του εντός ή εκτός της επικράτειας; Επιτρέπεται η αποκάλυψη της ταυτότητας τυχόν νοσούντος εργαζομένου στο λοιπό προσωπικό; Τα ζητήματα αυτά απασχόλησαν τόσο την ελληνική ΑΠΔΠΧ¹² όσο και ευρωπαϊκές αρχές, καθώς και τα αρμόδια όργανα χωρών εκτός ΕΕ που πλήττονται από την πανδημία, με αποτέλεσμα να εκδοθούν διαφορετικές οδηγίες ανά περίπτωση. Σημειώνεται ότι η απλή λήψη της θερμοκρασίας χωρίς την καταγραφή της σε αρχείο ή η προφορική ερώτηση και συνακόλουθη ενημέρωση για την κατάσταση της υγείας του εργαζομένου δεν συνιστούν επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που εμπίπτει στον πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ, καθώς οι πληροφορίες δεν καταχωρίζονται σε σύστημα αρχειοθέτησεως, υπό την έννοια του άρθρου 4 παρ. 6 του ΓΚΠΔ.

---

¹¹ Βλ. ΑΠΔΠΧ, Κατευθυντήριες Γραμμές για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19, 18/03/2020, διαθέσιμο σε: <https://www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=163,39,44,101,194,223,3,99>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020. Βλ. επίσης *Λίλιαν Μήτρον*, όπ. ανωτ. (υποσ. 2).

¹² Βλ. ΑΠΔΠΧ, όπ. ανωτ. (υποσ. 11).

Η ελληνική ΑΠΔΠΧ,¹³ με τις Κατευθυντήριες Γραμμές που εξέδωσε, διατηρεί ουδέτερη στάση αναφορικά με τα μέτρα που ενδέχεται να υιοθετήσουν οι εργοδότες για να περιορίσουν το ενδεχόμενο εμφανίσεως και εξαπλώσεως του κορωνοϊού στον χώρο εργασίας. Κατ' αρχάς, κρίθηκε ότι κανένα μέτρο «δεν μπορεί εκ προοιμίου να αποκλειστεί» ως απαγορευμένο από τη νομοθεσία περί προσωπικών δεδομένων: η κάθε πράξη επεξεργασίας πρέπει να συμμορφώνεται πλήρως στις επιταγές του ΓΚΠΔ και να μην υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας. Ειδικότερα, η θερμομέτρηση κατά την είσοδο στο χώρο εργασίας ή η συμπλήρωση ερωτηματολογίου σχετικά με την κατάσταση της υγείας των εργαζομένων ή οικείων τους δικαιολογείται εάν προηγουμένως έχει αποκλεισθεί κάθε άλλο πρόσφορο μέτρο. Επισημαίνεται, όμως ότι η «συστηματική, διαρκής και γενικευμένη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που οδηγεί στην κατάρτιση και συνεχή ανανέωση προφίλ υγείας εργαζομένων, δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας».

Οι συστάσεις της ελληνικής ΑΠΔΠΧ καταλείπουν ιδιαίτερα διευρυμένη διακριτική ευχέρεια στους εργοδότες, προκειμένου να παρακολουθούν την κατάσταση υγείας των εργαζομένων που συνεχίζουν να εργάζονται *in situ* και εντάσσεται σε μία φιλελεύθερη λογική ενισχύσεως της ευθύνης των εργοδοτών / υπευθύνων επεξεργασίας στο πλαίσιο της αρχής της λογοδοσίας, υπό την οπτική ενός καθεστώτος οιονεί αυτορρυθμίσεως.¹⁴ Η πρακτική αυτή, θα μπορούσε μεν να οδηγήσει στον έγκαιρο εντοπισμό ατόμων που ενδέχεται να εμφανίζουν συμπτώματα, εντείνει όμως τον κίνδυνο επιδείξεως καταχρηστικής συμπεριφοράς ακόμα και λόγω άγνοιας ή υπερβάλλοντος ζήλου. Ως εκ τούτου, θα ήταν ενδεχομένως σκοπιμότερη η έκδοση λεπτομερέστερων οδηγιών για συγκεκριμενοποίηση της γενικής ρήτηρας «συστηματική, διαρκής και γενικευμένη συλλογή δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που οδηγεί στην κατάρτιση και συνεχή ανανέωση προφίλ υγείας εργαζομένων» με ρητή καταγραφή των απαγορευμένων συμπεριφορών. Το επιχείρημα αυτό επιρρωνύεται από το γεγονός ότι εν μέσω αυτής της εξαιρετικά δύσκολης συγκυρίας, ο έλεγχος συμμορφώσεως των μέτρων που λαμβάνουν οι εργοδότες με την κείμενη νομοθεσία κρίνεται εξαιρετικά δυσχερής, καθώς οι δυνατότητες παρεμβάσεως της ρυθμιστικής αρχής περιορίζονται, *de facto*, σημαντικά. Αυτό συνηγορεί

¹³ Βλ. ΑΠΔΠΧ, *όπ. ανωτ.* (υποσ. 11).

¹⁴ Βλ. *Φερνίκης Παναγοπούλου-Κουτνατζή*, Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 119.

περαιτέρω στον επιτακτικό χαρακτήρα της εκδόσεως λεπτομερέστερων οδηγιών και κατευθύνσεων.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ελέγχου είναι η εγκατάσταση θερμικών καμερών στις εισόδους του χώρου εργασίας, η οποία καθίσταται επιτρεπτή δυνάμει των ως άνω κατευθυντηρίων γραμμών. Πρόκειται για ένα μέτρο δραστικό που έχει ως σκοπό την αποτροπή εισόδου στο χώρο εργασίας ατόμων με υψηλή θερμοκρασία, αν και, προφανώς, αυτό δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι οι εισερχόμενοι είναι απαραίτητως θετικοί στον κορωνοϊό. Μέσω των καμερών αυτών πραγματοποιείται αυτοματοποιημένη επεξεργασία ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς συλλέγονται και καταγράφονται δεδομένα σχετικά με τη θερμοκρασία ταυτοποιήσιμων προσώπων. Επομένως, ακόμα και αν τα δεδομένα δεν αποθηκεύονται σε αρχείο, τυγχάνει εφαρμογής η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα λόγω της συνδρομής της αυτοματοποιημένης επεξεργασίας των δεδομένων, δυνάμει του άρθρου 2 παρ. 1 ΓΚΠΔ. Υπό «κανονικές συνθήκες» η υιοθέτηση του μέτρου αυτού θα κρινόταν προδήλως δυσανάλογη και θα απαγορευόταν. Όμως, υπό την τρέχουσα κατάσταση παγκόσμιας πανδημίας που επικρατεί και στο πλαίσιο των συνολικών προσπαθειών για τον περιορισμό της εξαπλώσεως της νόσου, το μέτρο κρίνεται κατάλληλο και αποτελεσματικό για την προστασία της υγείας των εργαζομένων και της δημόσιας υγείας εν γένει. Ανακύπτουν, βέβαια, σημαντικές ανησυχίες σχετικά με τον αντίκτυπο που θα είχε η χρήση αυτής της τακτικής στην προστασία των προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων και των λοιπών παρευρισκομένων στον χώρο εργασίας, με αποτέλεσμα να είναι απαραίτητος ο προσεκτικός σχεδιασμός της χρήσεως θερμικών καμερών από τον εργοδότη. *Πρώτον*, το μέτρο πρέπει να εφαρμόζεται αποκλειστικά και μόνο για το χρονικό διάστημα εξάρσεως της νόσου. *Δεύτερον*, τα δεδομένα δεν πρέπει να αποθηκεύονται σε αρχείο. Ο υπεύθυνος για την κάμερα οφείλει να την ελέγχει σε τρέχοντα χρόνο και να επεμβαίνει αποτρέποντας την είσοδο σε όποιον εμφανίζει αυξημένη θερμοκρασία. Σε περίπτωση που το άτομο με αυξημένη θερμοκρασία είναι εργαζόμενος, ο υπεύθυνος για την κάμερα ειδοποιεί τον ιατρό εργασίας, ώστε να ενεργοποιηθούν οι σχετικές διαδικασίες. *Τρίτον*, πρόσβαση στην οθόνη πρέπει να έχουν αποκλειστικά συγκεκριμένα άτομα. *Τέταρτον*, η θερμική κάμερα μπορεί να τοποθετηθεί αποκλειστικά στην είσοδο στον χώρο εργασίας και σε κανέναν άλλο χώρο. *Πέμπτον*, δεν πρέπει να «διαρρεύσουν» καθ' οποιονδήποτε τρόπο τα στοιχεία του εργαζομένου που παρουσιάζει υψηλή θερμοκρασία στο υπόλοιπο προσωπικό· η επεξεργασία των σχετικών δεδομένων θα

πρέπει να λαμβάνει χώρα από ειδικά εξουσιοδοτημένο προσωπικό που υπάγεται στον ιατρό εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, η εγκατάσταση θερμικών καμερών θεωρείται ως το «ύστατο καταφύγιο» των εργοδοτών, εφόσον δεν υπάρχουν ηπιότερα μέσα για την προστασία της υγείας των εργαζομένων.

Ανεξάρτητα από την εγκατάσταση ή μη θερμικών καμερών, συνιστάται η υιοθέτηση από τις επιχειρήσεις που απασχολούν τους εργαζομένους τους με φυσική παρουσία, η εκπόνηση ενός «σχεδίου δράσεως», στο οποίο θα περιγράφονται οι «ειδικές» διαδικασίες επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, όπως προτείνεται λεπτομερώς από την αρμόδια εποπτική αρχή στην Ουγγαρία.¹⁵

Αυτονόητη, πάντως, κρίνεται η υποχρέωση του εργαζομένου να ενημερώνει άμεσα τον εργοδότη του για τυχόν διάγνωσή του με τη νόσο του κορωνοϊού καθώς και για τυχόν αδιαθεσία, ασθένεια ή για τυχόν πρόσφατη παραμονή του σε πληττόμενη περιοχή, επαφή του με φορέα του ιού. Η υποχρέωση αυτή του εργαζομένου δεν συνεπάγεται αυτόματα και δικαίωμα του εργοδότη να αναζητεί συστηματικά τέτοιες πληροφορίες από τους εργαζομένους του, ιδιαίτερα μέσω της συμπληρώσεως αντίστοιχων γραπτών δηλώσεων, πρακτική η οποία κρίνεται ιδιαίτερος δυσανάλογη σε σχέση με τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Τέλος, κρίνεται ότι η πληροφορία ότι κάποιος εργαζόμενος έχει βρεθεί θετικός στον κορωνοϊό ενδιαφέρει τους συναδέλφους του στον ίδιο εργασιακό χώρο. Το ερώτημα που ανακύπτει είναι αν ο εργοδότης νομιμοποιείται να αποκαλύψει αυτή την πληροφορία σε άμεσα θιγόμενους συναδέλφους του κρούσματος. Σύμφωνα με τον Γερμανό Ομοσπονδιακό Επίτροπο Προστασίας Δεδομένων,¹⁶ επιτρέπεται κατ' εξαίρεση η αποκάλυψη της ταυτότητας ενός προσώπου, μόνο εφόσον κριθεί απαραίτητη για την προστασία της δημόσιας υγείας, αλλά και των δικαιωμάτων και εννόμων συμφερόντων τρίτων προσώπων. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται η ιρλανδική εποπτική αρχή¹⁷ που αποδέχθηκε ότι οι υπηρεσίες υγείας ενδέχεται να βρεθούν υποχρεωμένες

---

¹⁵ Βλ. Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság, Information on processing data related to the coronavirus epidemic, 03/2020, διαθέσιμο σε: https://www.naih.hu/files/NAIH_2020_2586_EN.pdf, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

¹⁶ Datenschutzbeauftragter, Covid-19: Das müssen Sie jetzt aus DSGVO Sicht tun, 6.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.mein-datenschutzbeauftragter.de/blog/covid-19-das-muessen-sie-jetzt-aus-dsgvo-sicht-tun/>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

¹⁷ Βλ. Irish Data Protection Commission, Data Protection and COVID-19, 06/03/2020, διαθέσιμο σε: <https://www.dataprotection.ie/en/news-media/blogs/data-protection-and-covid-19#n1>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

να αποκαλύψουν προσωπικά δεδομένα προκειμένου να αποτρέψουν σοβαρές απειλές για τη δημόσια υγεία. Ως εκ τούτου, πρέπει η σχετική πληροφορία να τυγχάνει επεξεργασίας από τον Ε.Ο.Δ.Υ. και όχι τον εργοδότη.

Σε κάθε περίπτωση, τόσο οι εργοδότες όσο και οι εργαζόμενοι οφείλουν να συμμορφώνονται με τα νομοθετικά μέτρα που έχουν επιβληθεί που έχουν ως σκοπό την αποτροπή της διαδόσεως του κορωνοϊού. Διαφορετικά, το άρθρο 285 του Ποινικού Κώδικα επιβάλλει ιδιαίτερα σημαντικές ποινές στους παραβάτες: α) φυλάκιση έως τρία έτη ή χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κοινός κίνδυνος για ζώα, β) φυλάκιση και χρηματική ποινή αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος μεταδόσεως της ασθένειας σε αόριστο αριθμό ανθρώπων.

2. Το ειδικότερο ζήτημα της τηλεργασίας

Η τηλεργασία οδηγεί στην εξ αποστάσεως επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, η οποία επισείει σοβαρούς κινδύνους για την ασφάλεια των προσωπικών δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτό, η εποπτική αρχή της Ιρλανδίας παρέσχε χρήσιμες συμβουλές για την αντιμετώπισή τους.¹⁸ Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να δοθεί, ώστε απαραίτητες προς τηλεργασία συσκευές, όπως USBs, τηλέφωνα, φορητοί υπολογιστές ή tablets να μη χαθούν ή παραπέσουν. Απαραίτητος καθίσταται ο έλεγχος ότι κάθε συσκευή έχει τις αναγκαίες ενημερώσεις, όπως τις ενημερώσεις για τα λειτουργικά συστήματα και ενημερώσεις προγραμμάτων/antivirus. Περαιτέρω, πρέπει να εξασφαλισθεί ότι ο (φορητός) υπολογιστής ή η συσκευή χρησιμοποιείται σε ασφαλή τοποθεσία, για παράδειγμα σε μέρος εντός του οπτικού πεδίου του χρήστη με ελαχιστοποιημένη δυνατότητα τρίτου προσώπου να δει την οθόνη, ιδίως όταν λαμβάνει χώρα επεξεργασία ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Η συσκευή πρέπει να κλειδώνει, αν χρειασθεί αυτή να μείνει χωρίς εποπτεία για οποιοδήποτε λόγο. Στην ίδια κατεύθυνση, θα πρέπει να ελέγχεται ότι οι συσκευές είναι κλειστές, κλειδωμένες ή αποθηκευμένες με ασφάλεια, όταν δεν χρησιμοποιούνται. Περαιτέρω, θα πρέπει να γίνεται χρήση αποτελεσματικών ελέγχων προσβάσεως (όπως έλεγχος ταυτότητας πολλαπλών παραγόντων και ισχυροί κωδικοί προσβάσεως) και, όπου είναι διαθέσιμη να λαμβάνει χώρα κρυπτογράφηση, προκειμένου να περιοριστεί η πρόσβαση στη συσκευή και να μειωθεί ο κίνδυνος διαρροής δεδομένων σε περίπτωση απώλειας της συσκευής.

---

¹⁸ Irish Data Protection Commission, Protecting Personal Data When Working Remotely, 12.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://dataprotection.ie/en/news-media/blogs/protecting-personal-data-when-working-remotely>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

Αν, ωστόσο, μια συσκευή χαθεί ή κλαπεί, θα πρέπει να λάβει χώρα απομακρυσμένη διαγραφή της μνήμης, όταν αυτό είναι εφικτό.¹⁹

Στον τομέα της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, θα πρέπει να εφαρμοστεί με πολλή προσοχή η πολιτική του οργανισμού για την ηλεκτρονική αλληλογραφία. Επιτακτική κρίνεται η χρήση επαγγελματικών λογαριασμών ηλεκτρονικής αλληλογραφίας αντί των προσωπικών, αναφορικά με επαγγελματική αλληλογραφία που αφορά σε προσωπικά δεδομένα. Αν είναι αναγκαία η χρήση προσωπικού λογαριασμού ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, θα πρέπει να εξασφαλισθεί ότι τα περιεχόμενα και τα συνημμένα αρχεία είναι κρυπτογραφημένα και να αποφευχθεί η χρήση προσωπικών ή εμπιστευτικών δεδομένων στο θέμα του μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Προ της αποστολής του μηνύματος ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, θα πρέπει να λάβει χώρα επιβεβαίωση ότι αποστέλλεται στον ορθό παραλήπτη, ιδίως για μηνύματα ηλεκτρονικής αλληλογραφίας που αφορούν σε μεγάλο όγκο προσωπικών δεδομένων ή ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων.²⁰

Η χρήση cloud και η απομακρυσμένη πρόσβαση στο δίκτυο εγείρουν με τη σειρά τους ζητήματα προστασίας δεδομένων. Ως εκ τούτου, αδήριτη καθίσταται η ανάγκη της χρήσεως στο μέτρο του δυνατού μόνο αξιόπιστων δικτύων ή υπηρεσιών cloud και η συμμόρφωση με όλους τους κανόνες και διαδικασίες του οργανισμού σχετικά με την πρόσβαση στο cloud ή στο δίκτυο, τη σύνδεση και την κοινή χρήση δεδομένων. Σε περίπτωση που λαμβάνει χώρα εξ αποστάσεως εργασία χωρίς χρήση cloud ή πρόσβαση στο δίκτυο, θα πρέπει να εξασφαλισθεί ότι όλα τα τοπικώς αποθηκευμένα δεδομένα έχουν αποθηκευθεί με τον δέοντα τρόπο και με ασφάλεια.²¹

Δ. Η τηλεεκπαίδευση στα σχολεία

Η σχολική τηλεεκπαίδευση μέσω μεταδόσεως εικόνας ή/και ήχου εγείρει πληθώρα συνταγματικο-ηθικών προκλήσεων για τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών.

Πρώτον, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται ότι η αναμετάδοση του μαθήματος δύναται να επηρεάσει δραστικά τη συμπεριφορά διδασκόντων και μαθητών παρακωλύοντας το διαδραστικό χαρακτήρα του μαθήματος.²² Είναι γεγονός ότι το σημαντικότερο αγαθό και κινητήριο δύναμη

---

¹⁹ Irish Data Protection Commission, όπ. ανωτ. (υποσ. 17).

²⁰ Irish Data Protection Commission, όπ. ανωτ. (υποσ. 17).

²¹ Irish Data Protection Commission, όπ. ανωτ. (υποσ. 17).

²² Βλ. *Ιφιγένειας Καμτσίδου*, Σκέψεις σχετικά με την (αντι)συνταγματικότητα του νομικού πλαισίου για την απευθείας μετάδοση των μαθημάτων με τεχνολογικά μέσα,

της εκπαίδευσέως είναι η ποιοτική διαδραστική παιδαγωγική σχέση, που αποτελεί το κυριότερο εργαλείο για την πραγμάτωση του δικαιώματός των παιδιών στην εκπαίδευση.²³ Αυτή κτίζεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους μέσα στην τάξη, μέσω μιας ιδιάζουσας σχέσεως μεταξύ μαθητών και καθηγητών. Η ώρα διεξαγωγής του μαθήματος είναι ιερή και χρειάζεται να προστατεύεται και να μην απειλείται από οποιασδήποτε μορφής παρακολούθηση.²⁴ Η αναμετάδοση, υπό κανονικές συνθήκες απομειώνει την ιερότητα του μαθήματος, παρεισφρεί στην ιδιαίτερη σχέση μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών και εμποδίζει το στοιχείο του αυθορμητισμού στη σχολική διδασκαλία.

Δεύτερον, τονίζεται ότι το σχολικό μάθημα διαφοροποιείται από την ακαδημαϊκή και εν γένει τη δημόσια διάλεξη και την ανακοίνωση σε επιστημονικό συνέδριο.²⁵ Ο εκπαιδευτικός εδώ απευθύνεται σε ένα εύπλαστο, ζωντανό και δυναμικό ακροατήριο ανηλίκων, που χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας και μόνο λόγω της ιδιότητάς τους ως ανηλίκων. Προς τούτο, ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να αποδοθεί στη χαλαρότητα και απερισκεψία, η οποία συνδέεται με την ανηλικότητα. Εντός της σχολικής αίθουσας παρατηρούνται πολλά λάθη από τα παιδιά που μέσα στο στενό χωρικό πλαίσιο δεν στιγματίζουν, αλλά ξεχνιούνται, διατηρώντας και αυτά την παιδαγωγική τους σημασία.²⁶ Μέσω της εισβολής κάμερας στην τάξη φαίνεται να διαρρηγνύεται το «εκπαιδευτικό απόρρητο» στο οποίο οικοδομείται η σχέση εμπιστοσύνης εκπαιδευτικού και μαθητή.²⁷

Τρίτον, εκφράζεται η αγωνία, μήπως εμποδίζεται η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών, καθώς αυτοί ενδεχομένως νιώθουν ότι δεν μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα υπό την απειλή της καταγραφής. Το ηλεκτρονικό μάθημα δύναται να επιτείνει συμπεριφορές σχολικού εκφοβισμού ανάμεσα στα παιδιά και να αποτρέψει τους πιο αδύναμους να συμμετέχουν στο μάθημα, υπό τον φόβο ότι θα τους ακούνε και άλλοι πέραν των συμμαθητών και τους εκπαιδευτικούς τους.

διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-kamtsidou-kameres-sta-sholeia/?hilit=%27%CE%BA%CE%B1%CE%BC%CF%84%CF%83%CE%AF%CE%B4%CE%BF%CF%85%27> τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

²³ Βλ. Γιώργου Μόσχου, ανάρτηση στην προσωπική του ιστοσελίδα στο facebook, 12.5.2020.

²⁴ Βλ. Γιώργου Μόσχου, όπ. ανωτ. (υποσ. 23).

²⁵ Βλ. Γιώργου Θαλάσση, Όχι στη μαγνητοσκόπηση του μαθήματος, 7.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://giorgosthalassis.com/2020/05/07/>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

²⁶ Βλ. Γιώργου Θαλάσση, όπ. ανωτ. (υποσ. 25).

²⁷ Βλ. Δημήτρη Σαραντάκου, Να μπουν κάμερες στις σχολικές τάξεις; 11.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://sarantakos.wordpress.com/2020/05/11/cameras/#more-29084>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

Τέταρτον, αναφέρεται ο κίνδυνος περιορισμού της ακαδημαϊκής ελευθερίας των εκπαιδευτικών. Οι μαθητές θα παρακολουθούν το μάθημα στο σπίτι και μαζί με αυτούς ενδέχεται να το παρακολουθούν και οι οικείοι τους και να επεμβαίνουν στο παιδαγωγικό έργο του εκπαιδευτικού, οποίος θα αισθάνεται «υπό επιτήρηση».

Πέμπτον, ανησυχίες διατυπώνονται για τη δυνατότητα καταγραφής του μαθήματος και διαπομπεύσεως εκπαιδευτικού ή μαθητή στο διαδίκτυο.

Έκτον, δεν είναι ευκαταφρόνητος ο κίνδυνος της αποκαλύψεως ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων μαθητών ή των οικείων τους στο πλαίσιο της μαθησιακής διδασκαλίας. Ένας μαθητής μπορεί να αποκαλύψει ότι δεν διάβασε το μάθημα, γιατί ο ίδιος ή κάποιο μέλος της οικογένειάς του ασθενεί.

Οι ανωτέρω αναλυθείσες ανησυχίες είναι εύλογες και υποδεικνύουν ότι η κάμερα στις τάξεις δεν μπορεί να εισβάλλει απροβλημάτιστα. Τίθενται πολλά ζητήματα στα οποία οφείλουμε να εγκύψουμε με πολλή προσοχή και περίσκεψη. Δεν πρέπει όμως να παραγνωρίζεται ότι στην άλλη όχθη βρίσκεται ένα αγαθό, ισάξιο από συνταγματική άποψη. Πρόκειται για την κατ' εξαίρεση παροχή παιδείας σε περίοδο πανδημίας υπό συνθήκες που προασπίζουν την δημόσια υγεία. Η τηλεεκπαίδευση σε καταστάσεις ανάγκης (π.χ. πανδημίας, αποκλεισμού λόγω επικίνδυνων καιρικών φαινομένων) μπορεί να αποβεί χρήσιμη για όσους δεν μπορούν να συμμετάσχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στο σημείο αυτό κρίσιμο θα ήταν να αναζητηθούν άλλες εξίσου αποτελεσματικές, αλλά ηπιότερες εναλλακτικές μέθοδοι για την παροχή εκπαίδευσής. Μια από αυτές θα ήταν η ασύγχρονη διδασκαλία μέσω της αποστολής γραπτών παραδόσεων και ασκήσεων προς εργασία. Αυτού του είδους η διδασκαλία δεν ενδείκνυται, ωστόσο, για την παιδική-εφηβική ηλικία και δεν κρίνεται εξίσου αποτελεσματική με την διαδραστική σύγχρονη διδασκαλία. Άλλη μέθοδος θα ήταν η καταγραφή μόνο του ήχου, χωρίς τη λήψη εικόνας των διδασκόντων. Αυτή η μέθοδος, η οποία προβλέπεται ως νομοθετική επιλογή, είναι ηπιότερη για την προστασία των δεδομένων των διδασκόντων, δεν αποσοβεί όμως τον κίνδυνο καταγραφής ευαίσθητων ομιλιών των μαθητών και δεν κρίνεται αποτελεσματική από εκπαιδευτική άποψη, εάν ο μαθητής καλείται να παρακολουθήσει ένα εντατικό ολόημερο πρόγραμμα διδασκαλίας. Μια άλλη μέθοδος θα ήταν η καταγραφή υποδειγματικών μαθημάτων διεξαγομένων απουσία των μαθητών. Οι μαθητές θα παρακολουθούν τα μαθήματα και θα καλούνται να προβαίνουν σε συγκεκριμένες εργασίες. Η περίπτωση αυτή απαιτεί μακρά

προετοιμασία και δεν θα ήταν εφικτό να πραγματοποιηθεί οργανωμένα από την εκπαιδευτική κοινότητα σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα. Είναι, όμως, μια σκέψη προς σχεδιασμό αντιστοίχων καταστάσεων. Απουσιάζει, ωστόσο, το ζωτικό στοιχείο της διαδράσεως και της ενεργούς συμμετοχής του μαθητή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Μια άλλη σκέψη θα ήταν να χωριζόταν η σχολική δραστηριότητα σε δύο κλιμάκια, ένα πρωινό και ένα απογευματινό, και να μοιράζονταν οι μαθητές προς αποφυγή συγχρωτισμού τους. Με τον τρόπο αυτό θα αυξανόταν υπέρμετρα ο φόρτος εργασίας (ορισμένων) καθηγητών και δεν θα μπορούσαν να συμμετάσχουν οι μαθητές που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες που έπρεπε να παραμείνουν στο σπίτι τους. Ως εκ τούτου, η μέθοδος της «τηλεκπαιδύσεως», μέσω ειδικού λογισμικού μεταδόσεως ήχου και εικόνας, θεωρείται το πλέον κατάλληλο μέσο, προκειμένου να παρέχονται στους μαθητές τα οφέλη της δια ζώσης εκπαίδευσης, όπως η αποτελεσματική επικοινωνία και η διάδραση. Το μέτρο όμως αυτό δεν μπορεί να λειτουργεί άνευ εγγυήσεων.

Οι νομοθετικές εγγυήσεις φαίνεται ότι είναι στη σωστή συνταγματική κατεύθυνση. *Πρώτον*, το μέτρο της τηλεκπαιδύσεως είναι προσωρινό, μόνο για έκτακτες περιόδους πανδημίας. Δεν πρόκειται για μια αέναη καταγραφή της ανάσας όλων, αλλά για μια προσωρινή αναμετάδοση υπό συγκεκριμένες αυστηρά ρυθμιζόμενες προϋποθέσεις. Το εν λόγω μέτρο δεν επιτρέπεται να λάβει το μανδύα της κανονικότητας. *Δεύτερον*, ο εκπαιδευτικός διατηρεί το δικαίωμα – προνόμιο σιγάσεως της φωνής, αλλά και διακοπής της μεταδόσεως, σε περίπτωση που το κρίνει απαραίτητο χάριν του συμφέροντος του μαθητή. *Τρίτον*, υπογραμμίζεται ότι η εξεταστική διαδικασία δεν μεταδίδεται εν συνόλω, αλλά η μετάδοση περιορίζεται μόνο στην διδακτική διαδικασία του μαθήματος. *Τέταρτον*, ο κίνδυνος της καταγραφής του μαθήματος με τρίτα μέσα μπορεί αναχαιτίζεται μέσω της ποινικής απαγορεύσεως της καταγραφής. Ο κίνδυνος πάντοτε εμφανίζεται για περιορισμένο χρονικό διάστημα και αντιμετωπίζεται μέσω της υιοθέτησεως κανόνων ευπρέπειας κατά τη διεξαγωγή του διαδικτυακού μαθήματος. Η εν λόγω καταγραφή είναι, πάντως, παράνομη και επισείει νομικές κυρώσεις. Οι μαθητές και οι γονείς τους έχουν ενημερωθεί επαρκώς για τους κανόνες ορθής συμπεριφοράς κατά τη διεξαγωγή του ψηφιακού μαθήματος. Χωρίς να σημαίνει ότι οι κίνδυνοι εκμηδενίζονται, τείνουν όμως να ελαχιστοποιούνται δεδομένης και της δυνατότητας σιγάσεως της φωνής και διακοπής της μεταδόσεως. Εξάλλου, με τα σημερινά μέσα δεν μπορεί να αποφευχθεί ότι κάποιος π.χ. μαγνητοσκοπεί με τη χρήση (απαγορευμένου) κινητού μέσα στην αίθουσα ή την οθόνη κλπ. *Πέμπτον*, πρόσβαση στο μάθημα δεν έχουν προϊστάμενοι ή διευθυντές με σκοπό την αξιολόγηση

του εκπαιδευτικού έργου. Η αξιολόγηση αποτελεί διαφορετικό σκοπό επεξεργασίας, δεν μπορεί να διεξάγεται με ηλεκτρονικά μέσα. Πρέπει να συζητηθεί με ειλικρίνεια, στο πλαίσιο ενός θεσμού επιθεωρητή εκπαιδευσεως που θα επιτηρεί-παρακολουθεί μόνο δια ζώσης τη διδασκαλία, όπως λ.χ. συνέβαινε με την παρακολούθηση των μαθημάτων στα πρότυπα σχολεία από φοιτητές παιδαγωγικών τμημάτων.²⁸

E. Η αναγραφή της διαγωγής στα απολυτήρια

Στο ζήτημα της αναγραφής της διαγωγής στα απολυτήρια, θα ήταν χρήσιμο να μην έχουμε γνώμη αντί γνώσεως. Απαραίτητο θα ήταν ένα επίσημο πόρισμα εκ μέρους της εκπαιδευτικής κοινότητας. Είναι κατανοητό ότι κάτι δυσμενές δεν πρέπει να παραμένει εσαεί καταγεγραμμένο, ιδίως όταν σχετίζεται με την παιδική ηλικία. Όπως σημειώνει η Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής,²⁹ γεννάται προβληματισμός ως προς το περιεχόμενο της ρυθμίσεως για τη διαγωγή, “σε σχέση με τις ρυθμίσεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (ΕΕ) 2016/679 που αφορούν στην επεξεργασία προσωπικών δεδομένων με νόμιμο σκοπό”. Σύμφωνα με την Επιστημονική Υπηρεσία, θα πρέπει να διευκρινισθεί “κατά πόσον σχετίζεται η αναγραφή της διαγωγής των κατόχων των εν λόγω τίτλων με τους σκοπούς έκδοσής τους, οι οποίοι συνίστανται στην απόδειξη της επιτυχούς ολοκλήρωσης ενός σταδίου εκπαίδευσης, καθώς και κατά πόσον η εν λόγω αναγραφή σε δημόσια έγγραφα εξυπηρετεί θεμιτό σκοπό δημόσιου συμφέροντος και τηρεί την αρχή της αναλογικότητας, λαμβανομένου υπόψη ότι η αναγραφόμενη στο απολυτήριο διαγωγή κατά τον χρόνο κτήσης του τίτλου θα αποκαλύπτει στο διηνεκές στοιχεία που μπορούν να οδηγήσουν σε δυσμενή αξιολόγηση, στιγματισμό ή ακόμη και δυσμενή διακριτική μεταχείριση, ιδίως σε διαδικασίες πρόσληψης”. Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και η απόφαση *Marper v. United Kingdom* του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.³⁰ Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η διατήρηση των δεδομένων των μη καταδικασθέντων προσώπων θα μπορούσε να είναι ιδιαίτερα επιβλαβής στην περίπτωση ανηλίκων, δεδομένης της ιδιαίτερης καταστάσεώς τους και της σημασίας της αναπτύξεώς τους και της εντάξεώς τους στην κοινωνία. Το Δικαστήριο κρίνει ότι πρέπει να αποδοθεί ιδιαίτερη

---

²⁸ Βλ. *Κωνσταντίνου Λύκα*, Διδακτική ιστορία από το παλιό Βαρβάκειο, Καθημερινή, 19.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.kathimerini.gr/1078872/opinion/epikairothta/politikh/grammata-anagnwstwn>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

²⁹ Έκθεση Επιστημονικής Επιτροπής της Βουλής, διαθέσιμη σε: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/7b24652e-78eb-4807-9d68-e9a5d4576eff/a-sxoleio-epist.pdf>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

³⁰ ΕΔΔΑ, Απόφαση *S. and Marper v. UK*, 30562/2004, 30566/2004, 4.12.2008.

προσοχή στην προστασία των ανηλίκων από τυχόν ζημιά που θα μπορούσε να προκύψει από τη διατήρηση από τις αρχές των προσωπικών τους δεδομένων μετά την απαλλαγή από ποινικό αδίκημα. Οι θέσεις αυτές είναι καθόλα σεβαστές. Δεν μένει, όμως, εσαεί καταγεγραμμένος και ένας χαμηλός βαθμός στα Μαθηματικά; Μήπως θα πρέπει να οδηγηθούμε σε μια απόλυτη αξιολογική αχρωματοψία με τη χορήγηση ενός πιστοποιητικού απολυτηρίου, χωρίς αξιολόγηση, εκτοπίζοντας την προσπάθεια του αϊέν άριστεύειν και ύπείροχον ἔμμεναι ἄλλων;³¹ Μήπως πρέπει να δίδεται ένα κίνητρο στους μαθητές να συμπεριφέρονται ευπρεπώς στο σχολείο; Μήπως ανοίγει το πράσινο φως για την ατιμωρησία απαράδεκτων συμπεριφορών σχολικού εκφοβισμού, καθώς θα απουσιάζει η απειλή καταγραφής της διαγωγής; Μήπως, εν τέλει, γίνεται λόγος για κάτι που δεν έχει καμία σημασία, καθώς ελάχιστοι αξιολογούνται με διαγωγή κοσμία;

Στ. Το ζήτημα των υγειονομικών διαβατηρίων

Και τώρα πώς θα πηγαίνουμε στην εργασία μας; Πώς θα ταξιδεύουμε; Θα πρέπει να αποκτήσουμε ένα υγειονομικό διαβατήριο, διόλου απροβλημάτιστο από ηθική άποψη; Μόνο έτσι θα προσληφθούμε; Θα υπάρχει το κίνητρο να κολλήσουμε τη νόσο, όπως έγινε με τον κίτρινο πυρετό; Η δεοντολογία των διαβατηρίων ανοσίας αποτελεί το γε νυν ἔχον επίκεντρο των εθνικών συζητήσεων.

Η Εσθονία δοκιμάζει ένα από τα πρώτα ψηφιακά διαβατήρια ανοσίας. Επιτρέπει στα άτομα να μοιράζονται την κατάσταση ανοσίας τους με έναν εργοδότη, χρησιμοποιώντας έναν προσωρινό κωδικό QR που δημιουργείται μετά τον ψηφιακό έλεγχο ταυτότητας.³² Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας έχει αποθαρρύνει την ιδέα, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχουν στοιχεία ότι τα άτομα που έχουν αναρρώσει προστατεύονται από μια δεύτερη μόλυνση από τον κορωνοϊό.³³ Σύμφωνα με τους Natalie Kofler και Françoise Baylis, υπάρχουν δέκα βασικοί λόγοι για την απόρριψη των διαβατηρίων ανοσίας: *Πρώτον*, η ανοσία αποτελεί μυστήριο. *Δεύτερον*, οι εξετάσεις είναι αναξιόπιστες. *Τρίτον*, ο απαιτούμενος αριθμός του ελέγχου δεν είναι εφικτός. *Τέταρτον*, πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού θα μπορεί να χορηγηθεί το διαβατήριο και το μικρό αυτό πληθυσμιακό ποσοστό δεν επαρκεί για την επανεκκίνηση της οικονομίας. *Πέμπτον*,

---

³¹ Ομήρου Ιλιάς, Ζ, 208.

³² Βλ. *Tarmo Virki*, Estonia starts testing digital immunity passport for workplaces, Reuters, 23.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://uk.reuters.com/article/health-coronavirus-estonia-digital/estonia-starts-testing-digital-immunity-passport-for-workplaces-idUKKBN22W0GE>.

³³ WHO, Scientific Report, "Immunity passports" in the context of COVID-19, 24.4.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.who.int/news-room/commentaries/detail/immunity-passports-in-the-context-of-covid-19>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

η καταγραφή εγείρει ζητήματα ιδιωτικότητας. Έκτον, οι περιθωριοποιημένες ομάδες μπορεί να υποστούν δυσμενή μέτρα. Έβδομον, τίθενται ζητήματα δικαιοσύνης ως προς την πρόσβαση στην εξέταση. Ελλοχεύει ο κίνδυνος ότι θα περιορισθεί στους έχοντες και κατέχοντες. Όγδοον, θα αυξηθεί η κοινωνική διαστρωμάτωση ανάμεσα στους άνοσους και μη άνοσους. Ένατον, θα αναπτυχθούν νέες μορφές διακρίσεων. Δέκατον, θα προκληθεί -εν τέλει- βλάβη της δημόσιας υγείας μέσω της κινητοποίησης των ανθρώπων να κολλήσουν.³⁴ Εύλογα υποστηρίζεται ότι οποιαδήποτε τεκμηρίωση που περιορίζει τις ατομικές ελευθερίες με βάση τη βιολογία κινδυνεύει να γίνει μια πλατφόρμα για τον περιορισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την αύξηση των διακρίσεων και την απειλή - παρά την προστασία - της δημόσιας υγείας.³⁵ Ως αντίλογος, αντιπροβάλλεται ότι μέσω των διαβατηρίων ανοσίας μπορεί να αποτραπεί ο εγκλεισμός και να αντιμετωπισθούν πολλά πρακτικά ζητήματα, σε σημείο που η μη αξιοποίησή τους μπορεί να καταστεί προβληματική.³⁶

Η εγκυρότητα της εξετάσεως σε συνδυασμό με το πέπλο της επιστημονικής αβεβαιότητας αναφορικά με την ανοσία θέτει επί τάπητος το ζήτημα κατά πόσον το μέτρο της χορηγήσεως διαβατηρίου ανοσίας είναι αναλογικό. Εάν η αποτελεσματικότητα του μέτρου τίθεται εν αμφιβόλω, κρίνεται ότι το σχετικό μέτρο προσκρούει στη συνταγματική αρχή της αναλογικότητας. Ως ηπιότερο και αποτελεσματικότερο μέσο κρίνεται η χορήγηση πολύ πρόσφατης εξετάσεως για τη διάβαση συνόρων, τη συμμετοχή σε σχολικές, αθλητικές και λοιπές δραστηριότητες κ.ο.κ.. Οι εξετάσεις αυτές δεν θα καταγράφονται σε αρχείο, αλλά θα επιδεικνύονται προς σκοπό συγκεκριμένης χρήσεως.

IV. Επίλογος

Από την ανωτέρω ανάλυση διαφαίνεται ότι η νομοθεσία περί προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα προσφέρει ένα ασφαλές νομικό οπλοστάσιο για την αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων. Εάν στηριχθούμε σε βασικές αρχές επεξεργασίας δεδομένων και

---

³⁴ Βλ. *Natalie Kofler & Françoise Baylis*, Ten reasons why immunity passports are a bad idea, *Nature*, διαθέσιμο σε: <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01451-0>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

³⁵ Βλ. *Michael Cook*, Immunity passports: a privacy nightmare or the key to ending lockdowns?, *Bioedge*, 23.5.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.bioedge.org/bioethics/immunity-passports-a-privacy-nightmare-or-the-key-to-ending-lockdowns/13444>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

³⁶ Βλ. *Rebecca Brown, Julian Savulescu, Bridget Williams and Dominic Wilkinson*, How much certainty is enough? Immunity passports and COVID-19, *Blog of Journal of Medical Ethics*, διαθέσιμο σε: <https://blogs.bmj.com/medical-ethics/2020/05/11/how-much-certainty-is-enough-immunity-passports-and-covid-19/>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.

σεβαστούμε την αρχή της αναλογικότητας, η προστασία προσωπικών δεδομένων μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά με άλλα συγκρουόμενα αγαθά, ακόμα και σε περιόδους κρίσεως.

Κρίνεται, πάντως, ότι η πανδημία μας κάνει να αναστοχασθούμε την ιδέα της επιτηρήσεως, όχι μόνο των κινδύνων που επισείει αλλά και των λύσεων που ενδεχομένως μπορεί να προσφέρει. Στην επιτήρηση αυτή οφείλουμε, ωστόσο, να είμαστε ιδιαίτερος προσεκτικοί. Η επιδημία μπορεί να αποτελέσει την εφαλτήριο δύναμη για την ανάπτυξη εργαλείων μαζικής επιτηρήσεως των πολιτών, αλλά και να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από την επιδερμική στην αέναη και λεπτομερή παρακολούθηση.³⁷ Εναπόκειται, εν τέλει, σε μας να μην προσδώσουμε στα προσωρινά μέτρα, που δικαιολογούνται απολύτως στη σημερινή περίσταση της παγκόσμιας πανδημίας, το μανδύα της κανονικότητας.

---

³⁷ Βλ. *Yuval Noah Harari*, *The world after coronavirus*, Financial Times, 20.3.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75> και παρουσίαση στα ελληνικά σε <https://www.iefimerida.gr/stories/global-noe-harari-o-kosmos-meta-ton-koronoio>, τελευταία πρόσβαση: 10.6.2020.